

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จากการพัฒนาประเทศในสองทศวรรษที่ผ่านมา เป็นการพัฒนาในลักษณะของการเปลี่ยนประเทศจากระบบเกษตรชุมชน ที่กล่าวกันอย่างติดปากมาตั้งแต่อดีตว่า “ชาวนาคือกระดูกสันหลังของประเทศ” มาเป็นการพัฒนาที่เน้นการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม เพื่อมุ่งให้ประเทศไปสู่ระบบเศรษฐกิจโลก หลงใหลอยู่กับค่านิยมภายใต้กระแสทุนนิยม ที่ผู้บริหารประเทศในช่วงหลังที่เรียกว่ารุ่นพัฒนาประเทศ พยายามเปลี่ยนแนวคิด ทศนคติ และค่านิยมของคนในชาติให้หันเข้าสู่กระแสธารแห่งทุนนิยม จนลืมนึกถึงหรือมองข้ามศักยภาพ และสภาพแวดล้อมของคนในชาติว่าจะสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้ก้าวทันไปพร้อมกับนโยบายของการพัฒนาหรือไม่

ผลสืบเนื่องของการพัฒนาประเทศที่เน้นความเจริญทางด้านวัตถุ ภายใต้ระบบทุนนิยมได้ส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้คนมีการเปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าทั้งภาคในเมืองและภาคชนบท ถึงแม้ว่ากระแสพัฒนาจะส่งผลให้บุคคลบางส่วนได้รับผลประโยชน์จากการมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทำธุรกิจ และชาวชนบทมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายแรงงานรับจ้างในเมือง แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสังคมโดยรวมก็คือ สังคมเริ่มประสบกับปัญหา น้ำเน่า อากาศเสีย คนหนุ่มสาว และคนในวัยแรงงานละทิ้งที่อยู่ มีการอพยพย้ายถิ่น ทำให้สังคมเมืองเกิดความแออัด มีปัญหาจราจร และปัญหาทางด้านสุขภาพอนามัยและสิ่งแวดล้อมเสื่อมลง เช่น โรคเอดส์ ปัญหาครอบครัวแตกแยก ปัญหาอาชญากรรม และปัญหาการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของอบายมุข เช่น บ่อนการพนัน ยาเสพติดระบาดไปแทบทุกกลุ่มคนในสังคม รวมถึงปัญหาสภาพปัญหาทางการเมืองการปกครองที่ผู้นำตกอยู่ภายใต้กระแสทุนนิยม ขาดจิตสำนึกในการพัฒนาประเทศอย่างแท้จริง จนทำให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างใหญ่หลวงกับคนทั้งชาติ เกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรจากประชาชน โดยเฉพาะในภาคชนบท ดังความเห็นของ ยศ สันตสมบัติ ที่เสนอไว้ในหนังสือฟ้าเดียวกัน บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการ

ปรับตัวของชาวนาไทย (2539, หน้า 117) ความว่า “รัฐแย่งชิงทรัพยากรจากชนบท ในหลายรูปแบบ เช่น ยึดที่ดินคืนจากชาวบ้านโดยกล่าวหาว่าชาวบ้านเป็นผู้บุกรุกผืนป่า ทั้ง ๆ ที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่บริเวณนั้นมาเนิ่นนานหลายชั่วอายุคน หรือนำเอาพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติมาออกเอกสารสิทธิ์เพื่อให้คนรวยและผู้มีอิทธิพลกว้านซื้อในภายหลัง ดังกรณี สปก.4-01 หรือยึดพื้นที่จากชาวบ้านโดยการประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติทับพื้นที่ป่าชุมชน ที่ชาวบ้านดูแลรักษาและใช้ประโยชน์มาโดยตลอด บ่อยครั้งที่รัฐใช้วิธีการที่รุนแรงในการแย่งชิงทรัพยากรจากชาวบ้าน หรือการขับไล่โดยใช้กำลังบังคับ เช่น โครงการจัดที่ดินทำกินให้กับราษฎรผู้ยากไร้ในเขตป่าสงวนเสื่อมโทรมหรือ คจก. และโครงการสร้างเขื่อนหลายแห่ง เป็นต้น การแย่งชิงทรัพยากรจากชนบทและการยึดพื้นที่จากประชาชนที่เกิดขึ้นและดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและรุนแรงยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ โดยที่ประชาชนไม่เคยได้รับโอกาสให้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และในขณะเดียวกันรัฐเองก็ไม่เคยให้ความเคารพต่อสิทธิครอบครองตามประเพณีของชุมชนท้องถิ่นเลยแม้แต่น้อย ความลักลั่นขัดแย้งระหว่างการอ้างสิทธิ์ตามกฎหมายของรัฐทำให้เกิดการขัดแย้งและประท้วงต่อต้านโครงการต่าง ๆ ของรัฐที่เข้ามาแย่งชิงทรัพยากรไปจากชุมชน”

การพัฒนาประเทศในปัจจุบันจึงเป็นการพัฒนาที่ไม่สมดุลเพราะเกิดความเหลื่อมล้ำอย่างมากมายระหว่างภาคเมืองกับภาคชนบท และระหว่างภาคธุรกิจอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรม ผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวน่าจะเรียกได้ว่าเป็นวิกฤติของการพัฒนา เพราะเกษตรกรและชุมชนชนบทต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ มากมาย ตั้งแต่ปัญหาหนี้สิน ความยากจน การสูญเสียที่ดิน ตลอดจนการสูญเสียอำนาจในการควบคุมและจัดการทรัพยากร สูญเสียอำนาจในการดูแลตนเอง จนเกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นคนไร้ศักดิ์ศรี ถูกกดขี่ว่าตนเองไร้ค่า ชีวิตต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมของนายทุน ระบบคิดที่ว่าด้วยความมีคุณค่าในตนเองสูญหายไป จนเกษตรกรต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตที่เคยดูแลและควบคุมตนเองภายใต้วัฒนธรรมชุมชนอย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นคนในอดีต กลายเป็นเพียงคนงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม ไม่สามารถควบคุมและดูแลตนเองได้ ปล่อยให้นายทุนเข้ามากำหนดชะตาชีวิต เนื่องด้วยระบบคิดถูกกระแสธารของทุนนิยมเปลี่ยนแปลงโดยกระบวนการขัดเกลากาลทางสังคมอย่างไม่รู้ตัว

การที่สังคมไทยต้องเผชิญกับปัญหาวิกฤติที่มากขึ้นและสะท้อนใจมากขึ้นในปัจจุบัน ขณะที่แนวทางการเปลี่ยนแปลงยังวนเวียนอยู่ในวงจรอุบาทว์ไม่สามารถหาทางออก ที่เป็นเช่นนี้เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ใช่เรื่องของบุคคล กฎระเบียบหรือระบบ หากแต่มีต้นตออยู่ที่การปล่อยปละละเลยให้เกิดขึ้นและพอกพูนทับถมกันมานาน จนตกผลึกกลายเป็นสภาวะที่เรียกว่า วิกฤติวัฒนธรรม

ปัญหาวิกฤติวัฒนธรรมในสังคมไทยอาจกล่าวได้ว่าเกี่ยวพันโดยตรงกับแนวคิดและทิศทางการพัฒนาซึ่งที่ผ่านมาเห็นได้ชัดเจนว่ามุ่งไปในทิศทางเดียว คือตามแบบสังคมอุตสาหกรรมตะวันตก ขณะที่มีการพูดถึงทางเลือกอื่น ๆ น้อยเต็มที นอกจากนั้นยังไม่สนใจต่อพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้มุ่งรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางแล้วลอกเลียนความคิดจากภายนอกโดยไม่พัฒนาสานต่อภูมิปัญญาเดิม ผลที่ตามมาก็คือสังคมใหม่ที่เกิดขึ้นเต็มไปด้วยการขัดแย้งกันเอง เช่น ให้ความสำคัญกับปัจเจกชนอย่างมาก แต่กลับไม่เห็นคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นคน ส่งเสริมองค์กรขนาดใหญ่และอำนาจรัฐอย่างเต็มที่ แต่กลับไม่สนับสนุนสังคมที่พลเมืองทุกคนมีส่วนร่วม (Civil Society) ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมากสำหรับสังคมสมัยใหม่ ที่ควรต้องเสริมสร้างให้เกิดระบบตรวจสอบคุณธรรมโดยสาธารณะ เพื่อที่จะสร้างสรรให้สังคมเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2538, หน้า 175)

ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่พบว่าในสังคมไทย รัฐมักมองไม่เห็นถึงสิทธิชุมชน ซึ่งน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของการแก้ปัญหาในสังคมที่ดี แต่ปรากฏว่ารัฐบาลที่ได้รับการเลือกตั้งมาโดยประชาชนคิดว่าเป็นประชาธิปไตยมากที่สุดเท่าที่ผ่านมา กลับสนใจแต่เรื่องการเสริมสร้างอำนาจของตนเอง จากผลกระทบและข้อขัดแย้งจากการพัฒนาดังกล่าว ได้ชี้ให้เห็นถึงการขาดกลไกและกระบวนการจัดการในการประสานประโยชน์ ขาดการรับฟังความคิดเห็น และการจัดการข้อขัดแย้งระหว่างกลุ่ม ต่าง ๆ ในสังคม รวมทั้งไม่สามารถตอบสนองความต้องการและความจำเป็นของประชาชนได้อย่างทั่วถึงและทันการณ์ ซึ่งขัดแย้งกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปัจจุบันที่รวดเร็วในทุก ๆ ด้าน ซึ่งจากนโยบายการใช้แผนพัฒนาของประเทศที่ผ่านมา ทำให้สังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงที่รัฐไม่สามารถแก้ปัญหาให้กับประชาชนได้อย่างทั่วถึง จึงทำให้เกิดกระบวนการของประชาสังคมที่ก่อรูปขึ้นมาจากวิกฤติดังกล่าว ในรูปของกลุ่ม องค์กร สมาคม ชมรม ฯลฯ ขึ้นอย่างมากมายหลากหลายทั้งในสังคม

เมืองและสังคมชนบท เช่น กรณีกลุ่มเพื่อนชีวิตใหม่ ที่เป็นการรวมตัวของผู้ติดเชื้อเอดส์ อันเป็นวิกฤตในสังคมที่ภาครัฐอย่างเดียวไม่สามารถดูแลได้ทั้งถึงและเจาะลึกกับปัญหาและความต้องการของผู้ประสบปัญหา ความต้องการของผู้ประสบปัญหาจึงเป็นการแสดงออกถึงศักยภาพของผู้ที่ติดเชื้อเองในการดำเนินกิจกรรมในการดูแลและช่วยเหลือในการรักษาสุขภาพของผู้ร่วมชะตากรรมเดียวกัน ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการดูแลรักษาตนเอง ด้วยความรัก ความเอื้ออาทรซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม โดยไม่ได้รอคอยความช่วยเหลือจากรัฐหรือในกรณีของกลุ่มฮักเมืองน่าน ซึ่งเป็นกิจกรรมในการฟื้นฟูศักยภาพของคนในท้องถิ่น โดยอาศัยวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวบ้านในการจัดการดูแลทรัพยากรและวิถีชีวิตของพวกเขาเอง ด้วยกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านที่ไม่มีการ รอคอยความช่วยเหลือจากรัฐเช่นกัน

กิจกรรมของการปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มคนที่หลากหลายรูปแบบในสังคมไทย ปัจจุบันที่มีการแสดงออกของการรวมกลุ่มของบุคคลในสังคมที่หลากหลายอาชีพ หลายฐานะ ได้มารวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาดัง ๆ ของสังคมร่วมกัน โดยอาจแสดงออกในรูปของ การเปิดเวทีแสดงความคิดเห็น การร่วมประชุม การจัดสัมมนา ในเรื่องที่เป็นปัญหาของสังคมที่ซับซ้อนยากแก่การแก้ไข เช่น การสัมมนาเรื่องภาวะเอดส์ในปัจจุบัน การประชุมเรื่องสภาพปัญหาของสิ่งแวดล้อมในชุมชน การจัดสัมมนาเรื่องวิกฤตจราจรในเมืองเชียงใหม่ ฯลฯ นอกจากนั้นยังเป็นการปฏิบัติการในรูปของการติดต่อสื่อสาร สร้างความสัมพันธ์เป็นเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน พึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และมีการจัดการร่วมกันเพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ร่วมกัน กิจกรรมการปฏิบัติการทางสังคมในลักษณะนี้ เรียกได้ว่าเป็นกิจกรรมเชิงประชาสังคม เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาของสังคม โดยกลุ่มคนในสังคมที่หลากหลายรูปแบบ เป็นกิจกรรมที่เป็นการจัดการอยู่ในตัว ในลักษณะของความสัมพันธ์และวิธีดำเนินกิจกรรมร่วมกันโดยกลุ่มคนที่มารวมตัวกัน เป็นกิจกรรมที่แฝงไว้บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองมากกว่ารอคอยให้หน่วยงานของรัฐเข้ามาแก้ไขให้ แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้ปฏิเสธการช่วยเหลือจากรัฐ เช่น การจัดการป่าชุมชน การก่อตั้งกลุ่มของผู้ติดเชื้อเอดส์ โครงการปลูกผักปลอดสารพิษของชุมชน กลุ่มสุขภาพชุมชน การคัดค้านการสร้างท่อส่งก๊าซของกลุ่มรักเมืองกาญจน์ในปี พ.ศ 2540 การปฏิบัติการของสมัชชาคนจน การเกิดกิจกรรม

เพื่อการจัดการทรัพยากรของกลุ่มอีกเมืองน่าน ที่มีการจัดการในรูปของการสร้างเครือข่ายที่ยึดอุดมการณ์ของ "ความรัก" ในท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

ในปัจจุบันมีกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ จำนวนมาก ที่ดำเนินการพัฒนาท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่ม/องค์กร ที่เกิดขึ้นมาเองและที่มีผู้สนับสนุนให้เกิดขึ้น ซึ่งมีลักษณะเป็นองค์กรชุมชนท้องถิ่นที่อาจมีลักษณะเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มพระสงฆ์ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชาวบ้านเพื่อพัฒนาท้องถิ่น และการจัดการเพื่อการแก้ปัญหาของตนเองในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านอาชีพ ความเป็นอยู่ การทำมาหากิน สุขภาพอนามัย วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม จากการก่อเกิดของกลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าว ได้เป็นจุดเริ่มต้นให้นักคิด นักพัฒนา นักวิชาการ นักปฏิบัติการในท้องถิ่น ได้รวมตัวกันในการพัฒนาและจัดการแก้ไขปัญหาของประชาชนโดยประชาชนเอง ที่ไม่ต้องพึ่งพาอำนาจรัฐ หรือรอคอยให้รัฐมาแก้ปัญหาให้อีก เหมือนในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งการปฏิบัติการดังกล่าวขององค์กรประชาชน จัดได้ว่าเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนที่ถูกต้องที่สุดและการปฏิบัติการขององค์กรท้องถิ่นในลักษณะนี้ตรงกับแนวคิด ความเข้มแข็งของชุมชนในลักษณะประชาสังคม ซึ่งไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (อ้างใน อนุชาติ พวงสำลี, มปท.) ได้ให้ความหมายของประชาสังคมว่า หมายถึง "สังคมที่ประชาชนโดยทั่วไป ต่างมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชน โดยอาศัยองค์กร กลไก กระบวนการและกิจกรรมอันหลากหลายที่ประชาชนจัดขึ้น" โดยนัยของความหลากหลายขององค์กรเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่ม องค์กร ชุมชน สมาคม ซึ่งล้วนแต่มีบทบาทสำคัญต่อการผลักดันการเปลี่ยนแปลงสังคมทั้งสิ้น จึงเสมือน สังคมของประชา และประชาสังคมนับเป็นส่วนของสังคมที่มีไขภาครัฐซึ่งดำเนินการโดยอาศัยอำนาจทางกฎหมายและมีไขภาคธุรกิจซึ่งดำเนินงานโดยมุ่งหวังผลกำไร

การปฏิบัติการทางสังคมที่เกิดขึ้นดังที่ได้กล่าวมาเป็นการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพและความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ในการเรียนรู้ที่จะมีบทบาทในการจัดการเกี่ยวกับวิถีชีวิตของตนเอง ซึ่งจะเห็นได้ว่าด้วยศักยภาพในข้อนี้จะเป็นการสนับสนุนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ที่จะนำมาใช้ได้อย่างดี เพราะเป็นการพัฒนาที่เริ่มที่ "คน" เป็นศูนย์กลางและให้ความสำคัญกับ ชุมชน เป็นอันดับแรก ซึ่งการกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาที่

เน้นคนเป็นศูนย์กลางและมีกระบวนการทำงานในลักษณะพหุภาคี ซึ่งประกอบด้วย ชุมชน นักวิชาการ องค์กร พัฒนาเอกชน ข้าราชการ นักธุรกิจ ฯลฯ โดยการสนับสนุนการจัดตั้ง ประชาคมจังหวัด หรือองค์กรประชารัฐ ขึ้นในระดับจังหวัด ตำบล หมู่บ้าน เพื่อดำเนินการ พัฒนาตามปรัชญาแนวใหม่

ความหมายของประชาสังคม ซึ่งมีนัยในเชิงเป็นการรวมตัวของประชาชนเพื่อจัดการ กับการดำเนินชีวิตของกลุ่ม ชุมชน และสังคม โดยมีพื้นฐานที่มีความสัมพันธ์ในแนวราบ ดังกล่าวมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับวิถีวัฒนธรรมของชาวชนบทภาคเหนืออยู่มากน้อย ด้วย โครงสร้างความสัมพันธ์ของชุมชนชนบทภาคเหนือที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ อย่างเหนียวแน่น (มองเห็นได้ในเรื่องของการนับถือผีปู่ย่า) ได้นำมาซึ่งความสัมพันธ์ด้าน อื่น ๆ อีกมากมายอันสามารถนำมาอธิบาย ลักษณะความเป็นประชาสังคมบนพื้นฐานของ วัฒนธรรมชุมชนของชนบทได้ จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจและต้องการที่จะศึกษาถึงองค์ประกอบ ของความเป็นประชาสังคมในการปฏิบัติการทางสังคมของชุมชนชนบทว่ามีลักษณะอย่างไร และการปฏิบัติการทางสังคมที่ทำให้ชุมชนชนบทแสดงออกซึ่งศักยภาพในการจัดการกับ ปัญหาของชุมชนโดยกลุ่ม องค์กร ชุมชน ในลักษณะของการปฏิบัติการทางประชาสังคมเป็น อย่างไร เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาชุมชนชนบท ได้ตระหนักถึง วิถีปฏิบัติของชุมชนชนบท ก่อนที่จะนำเอาแผนพัฒนาต่าง ๆ เข้าไปพัฒนาชุมชนชนบท ตลอดจนนักการศึกษาที่มีความต้องการที่จะสร้างหลักสูตรเพื่อพัฒนาคนให้สอดคล้องกับการ พัฒนาประเทศ โดยเอาตัวนักพัฒนาเป็นศูนย์กลางจนลืมนึกถึงศักยภาพขององค์กรชุมชน ชนบทว่ามีองค์ความรู้และภูมิปัญญาอะไรที่แตกต่างไปจากความรู้และภูมิปัญญาที่นักพัฒนา และรัฐจะมอบให้แก่ชุมชนบ้าง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของความเป็นประชาสังคมในการปฏิบัติการทางสังคม ของชุมชนชนบทในภาคเหนือ

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้ทราบถึงปฏิสัมพันธ์ของเครือข่ายชุมชน และกระบวนการปฏิบัติการทางสังคมในรูปแบบประชาสังคมของชุมชนชนบทในภาคเหนือ
2. ได้ทราบถึงองค์ประกอบและเครือข่ายของความเป็นประชาสังคมในชุมชนชนบท
3. เพื่อเป็นข้อมูลและแนวทางให้แก่บุคคล กลุ่ม องค์กรชุมชน ที่มีบทบาทและหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาและการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น ได้ศึกษา เพื่อนำไปใช้ในการส่งเสริมองค์กรชุมชนที่มีการรวมตัวกันในลักษณะประชาสังคมซึ่งคาดว่าจะเกิดประโยชน์ในการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับความเป็นจริง

นิยามศัพท์เฉพาะ

ประชาสังคม หมายถึง สังคม ชุมชน หรือกลุ่ม ที่สมาชิกโดยทั่วไปมีสิทธิและบทบาทสำคัญในการจัดการอย่างแข็งขันในเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิตของตน เป็นสังคม ชุมชนหรือกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของผู้คนที่หลากหลายในสังคมไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ เอกชน และประชาชน ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาโดยผ่านการปฏิบัติการทางสังคมที่สมาชิกร่วมกันจัดขึ้น

การปฏิบัติการทางสังคม หมายถึง กิจกรรมที่เป็นความพยายามของกลุ่มคน ในการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกันเพื่อร่วมกันปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสังคม ในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อม ไปในทิศทางที่ต้องการ ในลักษณะของการจัดการ โดยอาศัยองค์กร กลไกและกระบวนการอันหลากหลาย เช่น การแสดงความคิดเห็น การคัดค้าน การประชุมเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดจนการเกิดความร่วมมือในการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ของสังคมร่วมกัน เช่น การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การอนุรักษ์ป่าชุมชน การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

องค์ประกอบของความเป็นประชาสังคม หมายถึงการปฏิบัติการทางสังคมของชุมชนหรือกลุ่มคน ที่เป็นการแสดงออกในลักษณะของการมีความเป็นกลุ่มหรือ องค์กร การมี

ความเป็นชุมชน การมีจิตสำนึกสาธารณะ การมีความเป็นเครือข่ายและการมีการจัดการ
เชิงอำนาจแบบมีส่วนร่วม ในการปฏิบัติการทางสังคมของชุมชนหรือกลุ่มคน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ชุมชนมิได้เป็นหน่วยทางสังคมที่เป็นอิสระ หรืออยู่โดดเดี่ยวแยกตัวออกจากหน่วย
ทางสังคมอื่น ๆ ในทางตรงกันข้ามชุมชนในรูปแบบใหม่ ๆ จะสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ และ
สัมพันธ์กับรัฐและตลาดมากขึ้นจึงเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพื่อเรียกร้องการมี
ส่วนร่วม การควบคุมทรัพยากรส่วนรวม อาทิเช่น ขบวนการป่าชุมชน โดยมีการเปลี่ยน
อุดมการณ์อำนาจเดิม เช่น ความเชื่อเรื่องผีมาเป็นพื้นฐานการเรียกร้องสิทธิชุมชนในการ
ควบคุม และจัดการทรัพยากรส่วนรวม เป็นศักยภาพของชุมชนในรูปแบบใหม่ และเป็นพลัง
ในการเรียกร้องการมีส่วนร่วมหรืออำนาจตัดสินใจและการปกป้องทรัพยากรส่วนรวมเป็นการ
เรียนรู้และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ใน
การกำหนดแบบแผนทางสังคมและวิถีชีวิตของตนเองโดยคำนึงถึงความสืบเนื่องทาง
วัฒนธรรมและสังคมเพื่อความยั่งยืนอย่างมี คุณภาพของสังคมโดยรวม

จากการเรียนรู้ของชุมชนที่มีการปฏิบัติการทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ในรูปของ
การประสานและชักจูงเครือข่ายที่ซ้อนทับกันมากขึ้นในทุกระดับ ทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ
จนก่อรูปขึ้นเป็นประชาสังคม (Civil Society) เพื่อพัฒนาอุดมการณ์อำนาจในการควบคุม
และจัดการทรัพยากรส่วนรวมเพื่อฟื้นฟูสิทธิชุมชนและทวนกระแสปิดล้อมครอบงำจากกลไก
ของรัฐและระบบตลาด เป็นการสร้างเสริมศักยภาพชุมชนให้เข้มแข็งขึ้น และการประเมิน
ศักยภาพขององค์กร ชุมชนในการปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจและการ
เมือง ที่ครอบคลุมถึงเงื่อนไขและการก่อตัวของความเป็นประชาสังคมของชุมชน โดยการใช้
แนวคิด ทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมนุษยวิทยามาเป็นกรอบในการวิจัย เพื่อสังเคราะห์และ
วิเคราะห์การปฏิบัติการทางสังคมของผู้คนในชุมชนชนบทตามกรอบแนวคิดที่ว่าด้วยความเป็น
ประชาสังคมในการปฏิบัติการทางสังคมของชุมชนชนบท

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษานี้ได้จำกัดขอบเขตของการศึกษา ความเป็นประชาสังคมในการปฏิบัติ การทางสังคมของชุมชนชนบทภาคเหนือ โดยได้เลือกศึกษาการปฏิบัติการทางสังคมของ ชุมชนที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตประจำวัน

ขอบเขตของพื้นที่

พื้นที่ที่ศึกษาเป็นชุมชนชนบทในภาคเหนือตอนบนโดยผู้วิจัยได้เลือกเอาหมู่บ้าน ห้วยน้ำ หมู่ที่ 5 ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน โดยมีเหตุผลในการเลือกพื้นที่ในการ วิจัยครั้งนี้คือ

1. เป็นหมู่บ้านชนบทที่มีปรากฏการณ์ตามประเด็นที่ผู้ศึกษาวิจัยมุ่งจะศึกษา อันได้ แก่ มีการรวมกลุ่ม/องค์กรชุมชน และสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อการจัดการกับ ปัญหาอันหลากหลาย ที่เกิดจากภาวะวิกฤตของสังคมในปัจจุบันในด้านต่าง ๆ โดยการร่วม มือ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการจัดการกับปัญหาเหล่านั้น ในรูปแบบของการปฏิบัติการทาง สังคมในแนวประชาสังคม
2. เป็นหมู่บ้านที่มีระบบความเชื่อ วัฒนธรรมระบบการผลิตและระบบความสัมพันธ์ ภายในชุมชนแบบชนบท
3. เป็นหมู่บ้านที่มีการคมนาคมติดต่อกับภายนอกได้สะดวก มีการได้รับข่าวสาร ตลอดจนข้อมูลความรู้ต่าง ๆ ที่หลากหลาย

ขอบเขตของเนื้อหา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้ศึกษาถึง

1. โครงสร้างประวัติชุมชน สภาพความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ
 - 1.1 บริบททางกายภาพ
 - ที่ตั้ง อาณาเขต การคมนาคม
 - ประชากร และโครงสร้างประชากร

1.2 สภาพทางเศรษฐกิจ

- อาชีพ
- รายได้
- การถือครองที่ดิน
- การผลิต/การบริโภค

1.3 ระบบความเชื่อในชุมชน

1.4 ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน

1.5 กลุ่มในชุมชน

- กลุ่มที่เป็นทางการ
- กลุ่มที่ไม่เป็นทางการ

2. ศึกษาถึงการปฏิบัติการทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชน

2.1 การปฏิบัติการทางสังคมด้านการผลิต/บริโภค

- วิถีปฏิบัติในการทำมาหากิน เช่น การทำเกษตร การทำธุรกิจ การรับจ้าง
- การจำหน่าย/แลกเปลี่ยนผลผลิต ฯลฯ

2.2 การปฏิบัติการทางสังคมด้านสุขภาพอนามัย

- วิถีปฏิบัติในการดูแลสุขภาพของชุมชน

2.3 การปฏิบัติการทางสังคมด้านความสัมพันธ์/ความเชื่อ

- วิถีปฏิบัติในเรื่องของ ประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรม
- วิถีปฏิบัติในเรื่องของการจัดการ การควบคุมทางสังคม

3. ศึกษาองค์ประกอบของความเป็นประชาสังคมในการปฏิบัติการทางสังคม

3.1 จิตสำนึกสาธารณะ

- สาเหตุของการเกิดจิตสำนึกสาธารณะ
- การมีส่วนร่วมในความรับผิดชอบต่อส่วนรวม
- อยากแก้ไข เปลี่ยนแปลงและสร้างสรรค์
- ให้ความสำคัญกับความคิดของสมาชิกในกลุ่ม

- การเสียสละแรงกายแรงใจ ทรัพยากรเพื่อส่วนรวม
- กล้าแสดงความคิดเห็นในการแก้ปัญหาร่วมกัน

3.2 ความเป็นชุมชน

- การพัฒนา การมีความรู้สึกร่วมว่าเป็นพวกเดียวกัน
- ลักษณะการรวมตัวของสมาชิก / ประเด็นปัญหา
- ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันบนพื้นฐานของความรัก
ความเอื้ออาทร
- ความสมานฉันท์

3.3 ความเป็นกลุ่ม/องค์กรที่หลากหลายของการปฏิบัติการทางสังคม ต่าง ๆ

- รูปแบบของการรวมตัวเป็นกลุ่ม
- ลักษณะของสมาชิก เช่น เพศ วัย ฐานะทางสังคม ฯลฯ
- ลักษณะของกิจกรรม จุดมุ่งหมายของกลุ่ม
- ขอบเขตของพื้นที่ของสมาชิก มีหรือไม่มีขอบเขต
- มีปัญหา/เหตุการณ์สำคัญอะไรที่ทำให้เกิดการรวมตัว

3.4 ความเป็นเครือข่าย

- การปฏิสัมพันธ์ ติดต่อสื่อสาร ที่เป็นกระบวนการแลกเปลี่ยน
เรียนรู้
- ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ

3.5 การจัดการเชิงอำนาจแบบมีส่วนร่วม

- วิถีปฏิบัติ กิจกรรมในการแก้ปัญหภายในกลุ่ม
- พิธีกรรมและรูปแบบของกิจกรรมในการเคลื่อนไหวของการ
ปฏิบัติการทางสังคม
- การมีส่วนร่วมของสมาชิกเพื่อแก้ปัญหา โดยการร่วมกำหนด
ทิศทางแผนงาน โครงการ กิจกรรม

- ร่วมตัดสินใจในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม
- ร่วมบริหารกลุ่มในด้านการคิด ควบคุม ติดตามประเมินผล และเสนอแนะ แก้ไขกิจกรรมของกลุ่ม

4. ปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่ทำให้เกิดประชาสังคม ในรูปแบบและลักษณะต่าง ๆ ในการปฏิบัติการทางสังคม

- บทบาทของผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ
- สมาชิกภายในและภายนอกชุมชน
- วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของชุมชน
- วิฤตการณ์ การเปลี่ยนแปลงภายในและภายนอกชุมชนทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง
- การสนับสนุนจากภายนอกชุมชน เช่น ราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ฯลฯ

แหล่งข้อมูล

ศึกษาการปฏิบัติการทางสังคมของชุมชน ในการดำเนินการจัดการกับปัญหาและวิกฤติของชุมชน โดยอาศัยจากแหล่งข้อมูลต่อไปนี้

เอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากห้องสมุดต่าง ๆ

แลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์กับผู้ที่มีความรู้ในประเด็นที่ทำการวิจัย เช่น อาจารย์ในสาขาวิชาและอาจารย์จากภายนอก ตลอดจนนักวิชาการและนักพัฒนาขององค์กรเอกชน

ศึกษาจากคนในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้สูงอายุ พระสงฆ์ คณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ของภาครัฐ ที่เข้าไปปฏิบัติงานในชุมชน